

Милан Јовановић
Факултет политичких наука, Београд

ИЗБОРНЕ ЈЕДИНИЦЕ И РАСПОДЕЛА МАНДАТА У ИЗБОРНОМ СИСТЕМУ

Расправа о типу изборног система - већински/пропорционални - представља круцијални политички спор у конституисању демократских институција у Србији и окосницу страначких конфликта.

Социјалистичка партија Србије пледирала је за већински изборни систем. Све друге партије опредељивале су се за неку од варијанти пропорционалног изборног система, инсистирајући најчешће на "чистом", "екстремном" пропорционалном изборном систему који подразумева једну изборну јединицу и што нижи изборни праг за учешће у расподели мандата. Са становишта политичких странака то су била рационална опредељивања. Социјалисти су рачунали на предност, партијске организације, бројног и добро организованог чланства, материјалну и техничку оспособљеност. Опозиционе партије настојале су да пропорционалним изборним системом премосте проблеме формативне фазе, односно да одсуство партијских организација, активиста и чланства реше концентрисањем дисперзоване воље међу грађанима. На почетку демократске транзиције, реформска крила режимских елита одређивале су прву етапу трансформације. Оне су се у бившим комунистичким земљама опредељивале за већинске изборне системе. У Белорусији, Хрватској, Летонији, Литванији, Македонији, Молдавији, Србији, Украјини и Албанији избори су одржани по овом изборном моделу. Само су Босна и Херцеговина, Хрватска и Црна Гора примениле пропорционалне изборне системе, од којих последња

чист пропорционални систем без изборних јединица. (Нолен/Касаповић, 1997:62)

Спорењима мајориста и пропорционалиста обележена су "футуристичким" и политикантским визијама, а не егзактним чињеницама о њиховом утицају, односно политичким консеквенцама на страначки елективни и парламентарни систем. "О политичким учинцима изборних сустава постоји више претпоставки него знанствено сигурних спознаја." (Nohlen, 1992:35) Користећи се тиме брањена су и оспоравана ускостраначка становишта и вредновања политичких учинака појединих изборних модела, последице које оне остављају на страначки систем; формирање парламентарне већине, функционисање владе; интеграцију бирача, концентрацију страначког система, политичку стабилност, итд.

У Србији су примењена три типа изборног система за избор посланика. Први вишестраначки избори 1990. године одржани су по двокружном већинском изборном систему. Избори за Народну скупштину Србије 1992. и 1993. године одржани су по пропорционалном изборном систему у којем је изборни праг износио пет одсто гласова, а 250 мандата делило се у девет изборних јединица. Избори за Народну скупштину 1997. године одржани су такође по пропорционалном изборном моделу, али је територија Србије била подељена на 29 изборних јединица. Сарторијева тврдња да су избори "најконкретнији манипулативни инструмент политике" свакако се највише односи на величину изборне јединице изборни праг - цензус, и формулу транспоновања гласова у мандате.

Конструисање изборних јединица једно је од најважнијих и најспорнијих сегмената изборног система. То је најпогоднији елемент за директан утицај и манипулацију резултатима избора. Изборна географија и изборна геометрија спадају у врло "ефикасне" инструменте политичке борбе и изборне утакмице. С обзиром на то да су изборне јединице - због миграције становништва, односно бирача - променљиве категорије, подела бирачке популације, код свих избора актуелизује полемике и спорења. "Критика поделе на изборне округе има тако два исходишта: једно, манипулација на активан начин у корист једне странке или политичке струје и, друго, занемаривање нужних реформи." (Nohlen, 1992:48)

С аспекта ове студије посебно је нужна величина изборне јединице, јер она директно утиче на пропорционалност избор-

ног система. Под величином округа подразумева се број мандата, а не територија изборне јединице. Како у вишемандатне изборне јединице спадају оне са више од једног мандата, истраживачи су направили подтипове према учинцима на пропорционалност изборних система. Тако се разликују мале - са два до пет мандата, средње - са шест до 10 мандата, и велике изборне јединице са 10 и више мандата.

Теоретичари који су испитивали корекцију величине изборне јединице и пропорционалности утврдили су правило да мала изборна јединица значи већу диспропорцију гласова и мандата, односно смањује шансе малим партијама да освоје места у парламенту. "Што је већи број места у изборној јединици, то је егзактнија пропорционалност која може бити постигнута". (Mackenzie, 1958:61). "С друге стране, што је мања изборна јединица, то јест мањи број чланова које она бира, радикалније ће бити одступање од пропорционалности". (Hogan, 1945:13). Слична је и тврдња да: "Просечно одступање између учешћа гласова и посланичких места које добијају партије (I) варира у обрнутој сразмери према величини дистрикта (M): уколико се величине повећавају, просечна одступања се смањују". (Rae, 1975:115).

Нолен је то илустровао и повезао с прохибитивном клаузулом, тј. процентуалном препреком коју треба да достигне нека странка да би суделовала у расподели мандата. Да би у изборној јединици с три мандата учествовала у расподели мандата, партија мора освојити 18 одсто гласова - израчунао је Нолен. Насупрот томе, у изборним јединицама с девет посланичких места и партије с мање од девет одсто освојених гласова могу учествовати у расподели мандата. Величина изборне јединице, тачније број посланика који се у њој бира, пресудно утиче на резултате пропорционалних изборних система. "Чак је замислило и то да један изборни сустав из једног темељног типа пређе у други само промјеном величине изборних округа: избори у изборним окрузима са три мандата су већински избори." (Nohlen, 1992:55)

У овом чланку оставићемо по страни расправе о предностима и/или недостацима појединог типа изборног система, страначке конфликте око тога и сконцентрисати се на разматрање хипотетичке ситуације у којој су реални резултати избора у наведеним изборним циклусима симулирани у варијанти једне изборне јединице помоћу три најстандардније формуле за

транспоноване гласова у мандате Д'Онтовој, Херовој и Нимареровој - изборним прагом од три и пет одсто и консеквенцама на страначки - елективни и парламентарни систем.

Избори 1990. године

Избори по већинском изборном систему децембра 1990. године изразили су готово идеалну подељеност бирачког тела. Социјалисти су освојили нешто мање од половине гласова бирача, а кандидати група грађана и свих осталих странака освојили су нешто преко 50 одсто гласова бирача. Логика фабриковања већине, иманентна већинском изборном систему, половину гласова СПС претворила је у надмоћну, готово 4/5 већину мандата у Народној скупштини. Насупрот томе, дисперзована опозициона воља, гласовно разбијена на кандидате низа странака, изражена је са тек 1/5 посланичких места у првом сазиву Народне скупштине. Већински изборни систем изразито је надпредставио Социјалистичку партију Србије у односу на остале странке и произвео високу диспропорцију у гласовима и мандатима, што и јесте карактеристика већинских изборних система. Интересантно је да је и поред тога већински изборни систем омогућио да парламентарни статус стекне већи број партија (15) него по пропорционалном изборном систему. Он је, макар и формално, изразио страначку шароликост у првом сазиву парламента. Фрагментираност у страначком телу тако је била изражена у посланичким клупама, али не у сразмери каква је реално постојала у бирачкој популацији и која би омогућавала значајнији политички утицај или на било који начин угрозила апсолутну доминацију социјалиста. Директне последице већинског изборног система у првим вишестраначким изборима јесу: апсолутна једностраначка већина и једностраначка влада. У политичком смислу, већински изборни систем практично је "блокирао" парламентарне институције за даљу афирмацију опозиционих партија. Таква ситуација нужно је опозиционе партије, фрустриране због пораза и изразите потпредстављености, учврстила у уверењу да треба истрајати у ванинституционалним облицима политичког деловања, што је јачало тензије на политичкој сцени, доприносило изграђивању неодговорне опозиције, умножавало конфликте и крњило легитимност изабраних органа, али и јачало захтеве за увођење пропорционалног изборног система.

Варијанта једна изборна јединица 3 и 5%

Табела 1.

Избори '90.

Партија	Формула		
	D'Hondt	Hare	Niemeyer
СПС 194	148	121	147
СПО 19	50	52	50
ГГ 8	29	41	29
ДС 7	23	36	24

  - званично освојени број мандата

Да је Србија чинила једну изборну јединицу и да је примењена нека од стандардних пропорционалних формула за трансспонување гласова у мандате на основу резултата - освојеног броја гласова - децембра '90. године, у парламент би ушли кандидати само три партије - Социјалистичке партије Србије, Српског покрета обнове и Демократске странке - и кандидати група грађана. Табеларни преглед показује да би СПС у примени Д'Онтове и Нимајерове формуле располагала и даље изразитом натполовичном већином у парламенту. Применом Херове квоте, комбиноване с Д'Онтовым формулом у расподели мандата по остатку, социјалисти би чак остали без апсолутне већине, али би релативно лако, с обзиром на велики број посланика из реда такозваних независних кандидата, осигурали стабилну парламентарну већину.

До ових резултата дошло се под претпоставком да у расподелу мандата не би ушле партије које нису освојиле више од пет одсто гласова у читавој Србији. Истоветан резултат постигао би се и да је елиминациона квота износила три одсто. Тек ако би се тај праг спустио између један и два одсто, у расподелу мандата умешале би се још четири партије: Нова демократија - Покрет за Србију, Народна радикална странка, Странка савеза сељака Србије и Странка демократске акције.

Овакав изборни модел радикално би редуковао број партија у парламенту. Чак 11 партија, које су по већинском изборном систему освојиле посланичке мандате, применом пропорционалног изборног модела с једном изборном јединицом,

остало би у статусу ванпарламентарне опозиције. Оно што је важније, у парламент по овом моделу не би ушле ни партије националних мањина ни мале партије.

С овог аспекта, опозиционе партије које су, у расправама о изборном систему децембра 1990. године, форсирале идеју пропорционалног изборног система с једном јединицом, аргументујући то заштитом партија националних мањина и малих партија, имале су погрешну процену. Већински изборни систем у далеко већој мери, макар и с малим бројем мандата, омогућио је овим партијама проходност у парламент, за разлику од модела на коме су инсистирале опозиционе партије. Симулација овог модела показује да опозиционе партије нису биле свесне сопствених слабости, тј. да чак и формула пропорционалног изборног модела с једном изборном јединицом није била довољна да умањи дисперзију њихових гласача. Узрок је веома једноставан - гласачко тело тих партија било је по обиму далеко испод очекивања партијских лидера и прогноза страначких стратега.

Симулација пропорционалних избора с једном изборном јединицом доводи нас до парадоксалног закључка. Да је примењен такав изборни модел остварили би се ефекти већинског изборног система - радикално редуковање броја парламентарних партија и тропартијски систем у парламенту.

Избори 1992. године

Manufactured majorities (фабриковане већине), главна полу-га већинског изборног система претворила је готово половину гласова Социјалистичке партије у надмоћну апсолутну мандатну већину. Социјалисти су легално добили парламентарну моћ, али су у оперативној политици заборавили да је реалан однос снага у бирачком телу остао непромењен. Већински изборни систем јесте половину гласова социјалиста претворио готово у готово 80 одсто мандата, али ту је крај логике manufactured majorities. Та полу-га нема дејство да парламентарну већину претвара у фабриковану већину у бирачком телу.

Социјалисти су низом поступака у оперативној политици смањили могућност да се то евентуално догоди, штавише, рапидно се осипало њихово бирачко тело. Уз пресудан утицај политичких процеса који су довели до разбијања земље, рата и сл., то је битно допринело да већински изборни систем није произвео стабилну владу, иако су социјалисти имали надмоћну апсо-

лутну већину у Народној скупштини. Напротив, управо кад су социјалисти имали највећи број места у парламенту опозиција се изборила за увођење пропорционалног изборног система. То је највећи уступак Социјалистичке партије Србије опозицији од увођења вишестраначког система. Пропорционални изборни модел са девет изборних јединица и елиминаторним количником од пет одсто освојених гласова резултат је компромиса владајућих социјалиста и парламентарних опозиционих партија које су инсистирале на нижем цензусу и мањем броју изборних јединица. Тај изборни модел - договорен на "Округлом столу" парламентарних партија на савезном и републичком нивоу - конституисао је практично велике изборне јединице, јер се у свим изборним јединицама бирало знатно више од 10 посланика чиме је максимално заштићена пропорционалност у расподели мандата.

Пропорционални изборни систем, из децембра 1992. године, деловао је и подстицајно и редуktivно на страначки систем. Број елективних странака готово је удвостручен у односу на изборе 1990. године, али је зато број парламентарних странака смањен за трећину. Он је реалније изразио страначку снагу и успоставио паритет између броја освојених гласова и освојених мандата.

Пропорционални изборни систем је донео политички преокрет у парламентарној снази појединих странака. Социјалисти су изгубили изразиту преоћ и апсолутну већину у парламенту - са 194 мандата у првом сазиву задржали су свега 101 мандат у другом сазиву Народне скупштине, биране по пропорционалном изборном систему. Формално, математички посматрано, остале парламентарне странке имале су широк простор за коалиције које би социјалисте ставили у опозициону раван.

Прва примена пропорционалног изборног система у старту је потврдила неке његове особености. Прво, формирана је нестабилна страначка парламентарна већина две партије чији су програми у многим кључним питањима супротни. Друго, једностраначка мањинска влада социјалиста управо у темељним законским пројектима била је ускраћена за подршку те нестабилне већине, што је наговештавало кратак мандатни период. Треће, за кратко време Демократски покрет Србије, односно посланички клуб под тим именом распао се и из њега се издвојила Демократска странка Србије и формирала властити посланички клуб.

Варијанта једна изборна јединица и 5%

Табела 2.

Избори '92.

Партија	Формула		
	D'Hondt	Hare	Niemeyer
СПС	105	118	105
101			
СРС	83	79	83
73			
ДЕПОС	62	53	62
50			

	- званично освојени број мандата
--	----------------------------------

Варијанта једна изборна јединица и 3%

Табела 3.

Избори '92.

Партија	Формула		
	D'Hondt	Hare	Niemeyer
СПС	100	104	100
101			
СРС	78	72	78
73			
ДЕПОС	58	50	58
50			
ДС	14	24	14
6			

	- званично освојени број мандата
--	----------------------------------

Да је Србија у изборима децембра 1992. године била једна изборна јединица, што је био основни захтев опозиционих партија и на Округлом столу, пропорционални избори произвели би тространачки парламент, односно четвоространачки, ако би елиминаторни цензус био мањи - три одсто освојених гласова. Потпуно супротно прогнозама стратега опозиционих партија, пропорционални изборни систем с једном изборном једи-

ницом произвео би, са становишта броја партија, ефекте својствене већинском начину бирања. У условима пуне, екстремне пропорционалности, изван парламента остало би чак пет партија и две групе грађана које су, иначе, биле заступљене у парламенту по регуларним резултатима.

Супротно очекивањима, овакав изборни модел много радикалније би редуковао партијски парламентарни систем. Изван парламента не би остале само мале партије и кандидати групе грађана, такозвани независни кандидати, него и партије националних мањина. То би сигурно имало јаче дејство за развој политичких тенденција својствених двостраначком или тространачком партијском систему од оног који је приписиван већинском изборном моделу из децембра 1990. године. Свакако да би то сузило политичке опције и осиромашило могућност избора бирачком телу, али и да би придонело програмској, политичкој и партијској кристализацији на вишестраначкој позорници Србије.

Избори 1993. године

Избори децембра 1993. године, други по истоветном пропорционалном моделу, само годину дана после претходних избора, потврдили су основну карактеристику која им се приписује - формирање коалиционих влада. У овим изборима ниједна странка није освојила апсолутну већину. Социјалисти су задржали позицију доминантне партије, али су морали да за парламентарну већину формирају коалициону владу.

У овом изборном циклусу наставља се процес редуковања броја парламентарних странака. Тешко је разликовати колико је то последица других фактора који утичу на страначки систем, а колико производ пропорционалног изборног модела. Ови избори су еклатантан пример последица пропорционалног изборног модела. Нова демократија, освајајући мандате у окриљу коалиције ДЕПОС-а, наступајући у парламенту као самостална фракција, омогућила је социјалистима да формирају коалициону владу, стекавши тако политички утицај несразмеран својој позицији у бирачком телу и супротно позицијама са којих је наступала као коалициони партнер у предизборној кампањи, односно супротно опредељењима и мишљењима гласача. Пропорционални изборни систем је потврдио своје двоструко дејство на страначки систем у српском парламенту. Он је, с једне стране доприносио фрагментацији низа значајних парламентарних странака у којима су сукоби разрешавани фракционашењем које је резултирало или ће резултирати стварањем нових партија. Пропорционални изборни систем није директан

узрок фракцијама. Он је само подстакао да се унутарстраначки конфликти елита пре решавају издвајањем у посебне странке, него толерисањем унутрашњих фракција.

Пропорционални изборни систем ограничавајуће је деловао на покушаје коалиционог наступа опозиционих партија због различитих фактора. Опозиционе партије сматрале су да могу самостално изборити места у парламенту; постојале су изразите лидерске сујете и анимозитети, јавили су се конфликти око предводника коалиције.

Умножавале су се и разлике програмског карактера унутар опозиционих партија које се желе удружити, а које су у ствари претходно настале цепањем постојећих опозиционих партија. Временом су те разлике прерасле разилажења у тактичким, конкретним политичким потезима и попримиле озбиљна програмска обележја у круцијалним политичким питањима. Пропорционални изборни систем, на коме су опозиционе партије тако инсистирале, произвео је повратни ефекат по њихов утицај и деловање на вишестраначкој сцени. Он се може сматрати једном од кључних препрека за уједињен наступ опозиције у том периоду, не само у изборима, макар у виду такозване техничке коалиције, него и стабилне парламентарне већине, односно ефикасног функционисања коалиционе владе.

Варијанта једна изборна јединица и 3 и 5%

Табела 4.

Избори '93.

Партија	Формула		
	D'Hondt	Hare	Niemeyer
СПС 123	110	99	109
ДЕПОС 45			
СРС 39	41	42	41
ДС 29			
ДСС 7	15	21	15

	- званично освојени број мандата
--	----------------------------------

Једна изборна јединица, према официјелним резултатима избора из 1993. године, образовала би петостраначку структуру републичке скупштине. Дакле, и у овом изборном циклусу пропорционални изборни систем не би увећао број партија у скупштинским клупама. Једна партија више у односу на истоветан модел - једна изборна јединица, из претходног изборног циклуса само је привид. Мандати Демократске странке Србије, заправо су раније садржани у броју мандата ДЕПОС-а. Већи број странака у односу на 1992. када их је било четири у оваквом моделу бирања, последица је цепања странака, односно распада коалиција, а не формирања реално нових странака.

Оно што је важно запазити јесте да овај модел и у трећем изборном циклусу задржава тенденцију елиминације из парламента странака националних мањина, уопште малих партија и партија средње снаге, што је иначе био један од основних аргумената присталица пропорционалног модела приликом његовог инаугурисања. Политичка консеквенца оваквог изборног модела сигурно би било наглашено ванпарламентарно деловање појединих партија. То би, несумњиво уносило нове тензије у политички живот.

Битно је и то да би у варијанти пропорционалних избора са Србијом као једном изборном јединицом стриктније била испоштована пропорционалност. Фактички, то значи да би социјалисти били даље од апсолутне већине за много већи број мандата него у официјелном моделу, и да би коалиционог партнера морали да траже међу демократама, депосовцима или радикалима. Коштурничне демократе имале би коалициони капацитет само у случају да су се све опозиционе партије сврстале у јединствен опозициони блок насупрот социјалистима.

Избори 1997. године

На иницијативу Демократске партије социјалиста Црне Горе измењен је број изборних јединица за избор Већа грађана Савезне скупштине у 1996. години. Тежећи да се усагласи број изборних јединица за избор у Народну скупштину Републике Србије са бројем изборних јединица за Веће грађана Србија је подељена на 29 изборних јединица. Незадовољни изборним условима изборе су бојкотовали Демократска странка, Демократска странка Србије и Грађански савез. У том изборном циклусу социјалисти су и даље задржали рејтинг прве странке по броју освојених гласова и мандата. Резултат тог изборног система јесте конституисање коалиционе владе у форми владе народног јединства иза које стоји готово 4/5 већина у Народној скупштини као и после првог изборног циклуса 1990. године.

Број парламентарних странака остао је исти и поред бојкота од стране странака које су у претходном саставу имале посланике у парламенту.

Интересантно је да симулација остварених резултата у варијанти девет изборних јединица показује да не би дошло до значајнијег одступања у броју освојених мандата. Наиме, да је у овом изборном циклусу Србија била подељена на девет изборних јединица, као 1992. и 1993. године, изборна листа Социјалистичка партија Србије, Југословенска левица и Нова демократија имала би свега четири посланика више. Симулација у девет изборних јединица показује да би СПС, ЈУЛ и НД освојили 106 мандата, Српска радикална странка 78, Српски покрет обнове 51, Коалиција "Војводина" осам, Савез војвођанских Мађара три, листа за Санџак један и Демократска алтернатива са Сељачком странком Србије и Пензионерском странком Србије три мандата. Значи, померање у броју мандата у варијанти девет и 29 изборних јединица је незнатно, погодило би највише Српску радикалну странку, а социјалисти би и даље задржали највећи број посланика. Дрastiчним увећавањем броја изборних јединица социјалисти се нису приближили апсолутној већини, али су зато произвели бојкотом избора важних опозиционих партија стално оспоравање легитимне власти, подстакли ванинституционе акције и уједињавање посвађане опозиције.

Да је у овом изборном циклусу Србија била конституисана као једна изборна јединица то би за последицу имало истоветне тенденције као и у симулацијама претходних изборних циклуса у оваквим условима. Једноставније речено, Србија би добила парламент у коме би било заступљени посланици три изборне листе - СПС, СРС, СПО.

Варијанта једна изборна јединица и 3 и 5% '97.

Табела 5.

Избори

Партија	Формула		
	D'Hondt	Hare	Niemeyer
СПС	105	102	105
110			
СРС	86	75	86
82			
СПО	59	73	59
45			

- званично освојени број мандата

* *

*

Четири изборна циклуса за Народну скупштину Србије, са два различита изборна модела и десет година вишестраначког искуства, кратак су период за чврсте генерализације. Међутим, посматрање изборних циклуса упозорава на неке тенденције и парадоксе који се недовољно узимају у обзир. И то мање при опредељивању за тип изборног система, јер се по пропорционалном моделу одржавају трећи избори, а више у погледу броја изборних јединица.

Интересантно је да пропорционални изборни систем са једном изборном јединицом и цензусом од 3 и 5%, осим што обезбеђује максималну пропорционалност омогућава много мању фрагментацију него већински изборни модели или пропорционални изборни модел са девет и 29 изборних јединица. Ако би се овај изборни систем применио извесно је да би партије које би ушле у парламент морале да траже коалиционог партнера за формирање владе што би све странке терало на умереност и компромисе или би резултирало честим изборима ако би компромиси изостали. Осим тога, једна изборна јединица би несумњиво допринела заустављању вештачки подстакнуте фрагментације партијског система. То би уосталом била логична степеница у промени изборног система које је, са становишта расподеле мандата, остала да се испроба.

Симулације изборних модела показале су да би екстремне варијанте пропорционалног изборног система елиминисале мале партије, посебно партије националних мањина из парламентарне структуре. Симулације резултата у различитим варијантама пропорционалних изборних модела, али и реални резултати, показују тенденцију смањивања броја парламентарних странака. С друге стране, у реалном политичком животу присутна су истовремено два супротна процеса: фракцијска подела опозиционих парламентарних странака, односно вештачко фрагментисање парламентарног страначког система и перманентни покушаји за обједињеним наступом, макар и на нивоу техничке коалиције, истих опозиционих партија. Пропорционални модели са једном изборном јединицом произвели би тространачку, у најбољем случају петостраначку парламентарну структуру, елиминисали би странке националних мањина и уопште мале странке из расподеле мандата.

То што ове симулације нису потврдиле очекивања политичких актера који су их заступали не значи да су време и енергија уложени у конфликте око одабира модела изборног система утрошени узалуд, нити да је тиме круг расправа око пројектовања изборног система затворен. Оне само показују колико су занемарени и потцењени остали демократски институти изборног система и процеса - остваривање бирачког права, медијска презентација странака, контрола и заштита гласања итд. Расправе о изборним системима у петогодишњем искуству наше вишестраначке сцене више су се ослањале на емоционалне набоје храњене страначким интересима, него на реалне чињенице. Изборни системи су практични механизми за освајање власти и зато су они изборни модели од којих се очекивала боља системска позиција за улазак у парламент, проглашавани за "савремене", "демократске", "правне" ... Страначки конфликти о типу изборног система, прецизније - поступку за претварање гласова у мандате - потпуно су потиснули расправу о осталим демократским институцијама, па и појединим важним механизмима изборног система. одабир модела изборног система схватан је као главно питање власти, одређивање ко ће је освојити, односно изгубити, пре самог чина избора.

Изборни систем је израз односа моћи и то се на примеру успостављања парламентарне вишестраначке демократије у нас види у огољенијем виду. Немамо илузија да ће било какве симулације и упозорења обесхрабрити страначке изборне стратегије да трагају за моделима и решењима која би им донела победу. Изборни систем ће и даље добрим делом остати манипулативни инструмент политике, а прагматичари политике ће се са истим жаром као и до сада бацати у изборни инжињеринг - да преко геометрије и аритметике умање пораз или увећају победу. Изборни систем ће увек бити пројектован по процени политичких, боље речено страначких, актера и њихових очекивања и жеља да изборима освоје, или пак задрже и учврсте позиције власти и валоризују своје интересе. Зато промене изборног система у нас неће стати на простим изменама два темељна принципа - већинском и пропорционалном. Мишљења смо да ће наредни избори изнова обнављати конфликте пропорционалиста и мајориста, можда и интензивније него до сада, али ће истовремено много већа пажња бити усмерена на доградњу и усавршавање осталих сегмената изборног система.

ЛИТЕРАТУРА

- Meckenzie M.J.: Free Elections, Allen and Unwin, London, 1958.
- Nohlen, D.: Izborno pravo i stranački sustav, "Školska kwiga", Zagreb, 1992.
- Rae D. W.: The Political Consequences of Electoral Laws, Yale university Press, New Haven/London, 1971
- Sartory G. : Partis and Party Systems: A Framework for Analysis, Cambridge University Press, Cambridge, 1976.
- Hogan J.: Elections and Representation, University College, Cork University Press 1945.
- Diter Nolen i Mirjana Kasapović: Izborni sistemi Istočne Evrope, Fondacija Friedrich Ebert, Beograd 1997.

РЕЗИМЕ

Четири изборна циклуса за Народну скупштину Србије, са два различита изборна модела, симулацијом реалних изборних резултата у варијантама изборног цензуса 3% и 5% и једне изборне јединице нису потврди очекивања политичких актера који су били промотери таквих изборних решења. Пропорционални изборни модели са једном изборном јединицом произвели би тространачку, у најбољем случају петостраначку парламентарну структуру и елиминисали мале странке и странке националних мањина из расподеле мандата. Овакав изборни модел водио би мањој фрагментацији, него модели са већим бројем мањих изборних јединица, што би парламентарне странке приморавало на умереност ради придобијања коалиционих партнера. Ако би то изостало овакав модел водио би честим превременим изборима.

SUMMARY

Four electoral cycles for the National Assembly of Serbia, with two different electoral models, simulating the real electoral results in variations of electoral census 3% and 5% and one electoral unit did not confirm expectations of political actors who were promoters of such electoral solutions. Proportional electoral models would produce three parties, in best case five party parliamentary structure and eliminate small parties and national minorities— parties from division of mandates. This electoral model would lead to smaller fragmentation, than models with larger numbers of smaller electoral units, which would make parties moderate in order to gain coalition partners. If that would not happen that model would often lead to extraordinary elections.